

SELÇUKLU ORDUSU

Prof. Dr. MEHMET ALTAY KÖYMEN

I GİRİŞ

Aslında bütün Türk orduları ortak özelliklere sahip olduklarından, meselâ bir Gök Türk ordusu, Karahanlı ordusu, bir Selçuklu ordusu söz konusu olmamak gerekir. Ancak, aralarında yapı bakımından olmasa bile, fonksiyonları bakımından büyük farklar vardır. Bir kısım Türk orduları o zamanın bilinen üç kıtasında imparatorluklar kurarken, bir kısmı yurt kurmuşlar, bir kısmı kurulan yurtları korumuşlar ve yurdu tabii sınırlarına ulaştırmışlardır. Bir Türk ordusu da kurulan yurdu kurtarmıştır.

İşte biz bu yazımızda Anadolu'da Büyük Selçuklu İmparatorluğu orduları tarafından kurulan Anadolu yurdunu koruyan ve genişleten Anadolu Selçukluları ordusundan söz edeceğiz.

II SELÇUKLU ORDUSUNA DAİR ARAŞTIRMALAR

Şimdiye kadar Selçuklu ordusu üzerinde,

- 1 - Fuat Köprülü ¹,
- 2 - İ.H. Uzunçarşılı ²,
- 3 - V. Gordlevski ³,
- 4 - C. Cahen ⁴,
- 5 - Osman Turan ⁵,

¹ Köprülüzade Mehmed Fuad, Selçuklular Zamanında Anadolu'da Türk Medeniyeti, *Millî Tettebbül Mecmuası*, II/5 (1331), s. 212-221. Bu araştırmalardan hiçbir araştırmacı faydalanmamıştır.

² *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, İstanbul, 1941, s. 108-122.

³ V. Gordlevski, *Gosudarstvo Sel'dzukidar Maloj Azii*, Moskova, 1941, s. 148-156.

⁴ Claude Cahen, *Preottoman Turkey*, London, 1968, s. 230-234.

⁵ O. Turan *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1971.

6 - A. Bombaci⁶ durmuşlardır. Bunların dışında Selçuklu ordusunun sadece bir özelliğini ortaya koyan makaleler de yayınlanmıştır. Selçuklularda ücretli askerler⁷ ve Anadolu'nun fethinde okun rolüne dair araştırmalar buna misâl olarak verilebilir⁸.

Bu araştırmacıardan, V. Gordlevski ve C. Cahen, Selçuklu ordusunu Selçuklu tarihi çerçevesi içinde;

Osman Turan, ordu için ayrı bir bölüm ayırmadan, Selçuklu siyasi tarihi çerçevesi içinde;

Fuat Köprülü, Selçuklu ordusunu Selçuklu medeniyeti çerçevesi içinde;

İ. H. Uzunçarşılı, devlet teşkilâtı içinde kısaca ve yetersiz olarak ele almışlardır. Sadece A. Bombaci Selçuklu ordusunu müstakil araştırma konusu yapmış, fakat o da daha ziyade Selçuklu ordusunun "composition"u üzerinde durmuştur.

O, bu arada Anadolu'da yeni bir yurdun kurulmasının Türklerin hayatında bir dönüm noktası teşkil ettiğini söylüyor ki, yerinde bir fikirdir. Bunu yabancı bir ilim adamının söylemesi ayrıca önem taşımaktadır. Yalnız, onun "Selçuklu devrini İslam medeniyetinin orijinal ve parlak bir sayfası" olduğu yolundaki hükmünü bütünü ile kabul etmeye imkân yoktur. Çünkü, orijinal ve parlak olduğundan söz edilen medeniyet, İslâm medeniyeti değil, Türk medeniyetidir. Meselâ, manevi medeniyetin en büyük tezahürü olan devlet, bir Türk devletidir. Nitekim, uzun çalışmalarından sonra, Arap ve Acem sanatından ayrı bir Türk sanatının varlığı artık bütün dünyaca kabul edilmiş olup, belli zamanlarda beynelmilel kongreler düzenlenmektedir. Bunun gibi, İslâm medeniyetinden ayrı bir Türk medeniyetinin varlığı araştırmalar ilerledikçe daha iyi anlaşılacaktır.

Gerek yeni bir yurdun kurulmasında, korunmasında ve genişletilmesinde; gerekse burada "parlak" ve "orijinal" bir Türk medeniyetinin meydana getirilmesinde Türk ordusunun büyük rolü vardır.

⁶ Alesion Bombaci, The Army of the Saljuqs of Rum. (1973 yılında toplanan I. Beynelmilel Türkoloji Kongresine sunulmuş tebliğin İngilizce tercümesi. *Annali*, XXVIII (1978), s. 343-64.

⁷ Pal Fodor, The Way of Seljuk Institution to Hungary: The Cerehör, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.* XXXVIII/3 (1984), s. 366-399.

⁸ W. E. Kaegl, jr., The Contribution of Archery to the Turkish Conquest of Anatolia, *Speculum*, 39, 1964, s. 96-108.

III ORDU NASIL ELE ALINMALIDIR?

Asıl konumuza geçmeden önce, ordu deyince ne anlaşıldığını görelim: Ordu deyince akla,

1 - İnsan unsuru,

2 - Teşkilât,

3 - Techizat gelir. Şimdiye kadar ordu böyle bir organik tasnifle ele alınmamıştır. Biz, bu plân çerçevesinde, Büyük Selçuklu İmparatorluğu ordusunu bütün yönleriyle işlemeye çalışmıştık⁹. Anadolu Selçuklu tarih ve medeniyetine dair yazmakta olduğumuz ve çıkan türlü engellerle henüz bitiremediğimiz büyük eserde ordu ayrı bir cilt teşkil edecektir.

IV DEVLET HAYATINDA ROL OYNAYAN UNSURLAR

Biz bu yazımızda, Anadolu Selçuklu ordusunun şimdiye kadar üzerinde pek durulmayan yönünden, devlet hayatındaki rolünden söz edeceğiz. Bu, ilk bakışta görüldüğü kadar basit değildir; çok yönlüdür.

Bilindiği gibi, devlet hayatında birçok unsurlar rol oynamaktadırlar. Devlet hayatında rol oynayan unsurlar başlıca şöyle sıralanabilir:

1 - Saray,

2 - Hükümet,

3 - Ordu,

4 - Şehirler,

5 - Zümreler (Ahiler),

6 - Uclar,

7 - Din adamları ve tarikatlar.

Bunları daha da çoğaltmak mümkündür.

V ORDUNUN DEVLET HAYATINDAKİ ROLÜ

A) Ordu ve Devlet Ortaklığı

1 — *Tahta Geçecek Hükümdarın Seçimi:*

Her devirde olduğu gibi, Anadolu Selçuklu Devleti'nde de, tahta geçmeler, çok defa hanedan mensupları arasında taht mücadeleleri ile

⁹ Alp Arslan Zamanı Selçuklu Askeri Teşkilâtı, *Alp Arslan ve Zamanı*, s. 217-289.

olur¹⁰. Görünüşe göre, ilk defa II. Rükneddin Süleyman Şah'ın ölümünden itibaren (1204), Büyük Ümerâ boşalan tahta küçük yaştaki oğlu III. İzzeddin Kılıç Arslan'ı (1204-1205) geçirdi. Seçim eski Türk geleneğine de uygundu¹¹.

I. İzzeddin Keykâvus (1212-1220) ve I. Alâeddin Keykubad (1220-1237) Köseadağ Meydan Savaşı'ndan (1243) sonra ortak üç kardeş saltanatı da böyle meydana geldi.

2. Ordunun bir Kısmının Devlete Hâkim Olmaya Çalışması:

Rükneddin Süleyman Şah'ın ölümünden sonra Uc Beyleri, yerine küçük yaştaki adı geçen oğlunu tahttan indirerek, İstanbul'da sürgün olan I. Gıyâseddin Keyhusrev'i tahta geçirdiler. Böylece I. Gıyâseddin Keyhusrev ikinci defa Selçuklu hükümdarı oldu (1205-1211). Bu, katıksız Türkmenler'den meydana gelen Uc ordusunun muhtelif etnik unsurlardan meydana gelen merkez ordusuna ve ümerâsına zaferi demektir. Nitekim, bunu gerçekleştiren beyler, her halde maiyetleri ile birlikte, merkez teşkilâtına geçmişlerdir.

B) Ümerâ Tahakkümü ve Otoritenin Sahibi Sultan'ın Tepkisi

Büyük ümarânın, bir nevi seçimle iktidara getirdikleri devletin başı hükümdara tahakküme kalkışmaları, yani hükümdar seçme yetkilerini daimi bir müessese haline getirmek istemeleri, böylece devlet otoritesini asıl sahiplerinden büsbütün almaya kalkışmaları, hükümdar ile ümerâ arasında nüfuz mücadelesine yol açtı. Büyük Alâeddin Keykubad'ın 1223'de gerçekleştirdiği toplu ümerâ tasfiyesi ile meseleyi Kayseri'de lehine kökünden halletmesi, buna tipik bir misâldir¹² gerçekleştirenler: Nâib Seyfeddin Hokkabazoğlu ve Emir Mavrzomos Komnenos).

VI

ORDUNUN DEVLETE HİZMETLERİ

Ordunun devlete hizmeti çok daha önemlidir. Bunun başında Anadolu'da kurulan vatanın dış tehlikelere karşı korunması gelir.

Selçuklu hükümdarlarının takip ettikleri-Anadolu'nun jeopolitiğine uygun ekonomik politikalar dolayısıyla-burası kısa zamanda, Bombaci'nin

¹⁰ Bu hususta O. Turan'ın, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, (İstanbul, 1971) adlı eserinde geniş bilgi vardır.

¹¹ Bahaeddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ankara, 1982, s. 63 ve devam.

¹² Fikir edinmek için bk. O. Turan, *a.g.e.*, s. 339.

de belirttiği gibi, çok zengin ve müreffeh bir ülke haline geldi¹³. Öte yandan, aynı Anadolu tarih boyunca kavimler köprüsüdür. Buradan birçok kavimler gelip geçmiştir. Sonra Bizans İmparatorluğu, Anadolu'yu Türklerin elinden geri alma politikasını hiç bırakmamıştır.

A) Meydan Savaşları ve Fonksiyonları:

Anadolu'yu ilgilendiren Meydan Savaşlarını kısaca ele alalım:

Anadolu'da bir Türk vatanının kurulmasını sağlayan Meydan Savaşı vardır: 1071 Malazgirt Meydan Savaşı gibi.

Anadolu'da kurulan vatanın korunmasını sağlayan Meydan Savaşları vardır: 1176 Myriokefalon ve 1230 Yassıçimen Meydan Savaşları gibi. Aynı vatanın kurtarılmasını ve yeni bir devletin kurulmasını sağlayan Meydan Savaşları vardır: Sakarya ve Başkumandanlık Meydan Savaşları gibi.

B) Anadolu'nun Korunmasında Selçuklu Ordusu:

a) İsrail tarihçisi Sivan'a göre bir ara meşhur Salahaddin Eyyübî bile, Halife'den Anadolu'nun kendisine tevcih edilmesini istemiştir. Öyle anlaşılıyor ki, Salahaddin Eyyübî de Anadolu'yu fethetmek istiyordu¹⁴.

b) Anadolu, en büyük tehlikelerden birini, Moğollar'ın önünden kaçarak Azerbaycan'da bir devlet kurmuş olan Hârezmşah Celâleddin vasıtasıyla yaşamıştır. Bu teşebbüs Alâeddin Keykubad'ı büyük telâşa düşürmüş, Eyyübîler'den yardım sağlayarak, Yassıçimen'de Celâleddin'i yenmiştir.

c) Eyyübî hükümdarlarından el-Melikü'l-Kâmil, Anadolu'yu ele geçirmek için harekete geçmişse de, zamanında alınan tedbirlerle tehlike kolaylıkla bertaraf edilmiştir¹⁵.

d) Asıl üzerinde durulması gereken meydan savaşı 1176 Myriokefalon Meydan Savaşı'dır. Malazgirt Meydan Savaşı'ndan 105 yıl sonra Türkler'i yeni vatanları Anadolu'dan sürüp çıkarmak için bütün gücünü toplayarak, en uygun bulduğu yerden hücum eden Bizans İmparatoru Manuel

¹³ A. Bombaci, *a.g.e.*, s. 343; Ayrıca O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul, 1980 (3. baskı), s. 368 ve devamı. Anadolu'nun Selçuklular zamanında zenginliği bugün yerli-yabancı bütün ilim adamları tarafından artık tartışmasız kabul edilmektedir. En yeni misâl olarak bk. Ziya M. Buniatov, XII-XIII. yüzyıllarda Azerbeycan ve Anadolu İlişkilerini İncelemek İçin Kaynak Olarak, Anadolu Selçuklularının Kafkasya'da Bulunmuş Sikkeleri. *X. Türk Tarih Kongresi Bildiri Özelleri*, Ankara, 1986, s. 86.

¹⁴ Emmanuel Sivan, *L'Islam et la Croisade*, Paris, 1968.

¹⁵ Bu savaşıra dair adı geçen büyük eserimizde geniş bilgi vardır.

Komnenos, Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan karşısında yenildi. Bu savaştan sonra Türkler'in Anadolu'dan atılmayacaklarını, Bizans İmparatorluğu da kabul etmek zorunda kaldı. Bazı tarihçilere göre, Myriokefalon Meydan Savaşı, Malazgirt Meydan Savaşı kadar önemlidir ¹⁶.

C. Selçuklu Siyasi Plânı ve Bunun Gerçekleştirilmesinde Ordunun Rolü: Anadolu Birliğinin Sağlanması

Selçuklu Devleti'nin siyasi plânı, "Selçuklu hakimiyeti altında Anadolu birliğini sağlamak" şeklinde özetlenebilir. Bu plânın gerçekleştirilmesinde ordu başlıca rolü oynamıştır.

Malazgirt Meydan Savaşı'ndan sonra Anadolu'da birçok Türk devletleri kurulmuştu. Bunların başlıcaları Erzurum'da Saltuklar (1071-1201); Erzincan'da ve Divriği'de Mengücekler (takr. 1071-1252?); Sivas'ta Danişmendliler (takr. 1071-1074); İznik ve Konya'da Anadolu Selçuklu (1073-1308) devletleri idi. Görülüyor ki, Anadolu'da siyasi birlik yoktu. Bu devletlerin en gelişmiş İznik'i devlet merkezi yaparak kısa zamanda Adalar Denizi'ne ve Marmara sahillerine varan -Bizans İmparatorluğu ile en fazla sınırdas- Anadolu Selçuklu Devleti idi.

İlk Haçlı Seferi (1097), bu devlete büyük bir darbe vurdu: Batı Anadolu ile beraber payitahtı İznik'i kaybederek, Konya'ya çekildi ve öteki Türk devletleri gibi, bir kara devleti haline geldi.

Bir yandan hanedan üyeleri arasındaki taht mücadeleleri, bir yandan başta Danişmedliler olmak üzere, öteki Türk devletleri ile mücadeleler, Selçuklu Devleti'ni zaman zaman güç durumlara düşürdü. Daha Anadolu'da sağlamca yerleşmeden Doğu'ya ve Güney-Doğu'ya doğru genişleme siyaseti takip eden Selçuklu Devleti, iki büyük kurucu hükümdarını, I. Süleymanşah (1075-1086) ile I. Kılıç Arslan'ı (1086-1092) bu ziyareti gerçekleştirme yolunda kaybettikten sonra, yerine geçenler gözlerini Anadolu'nun dışından içine çevirdiler. İşte, Anadolu'yu Selçuklu hakimiyeti altında birleştirme siyaseti bundan sonra başladı: Danişmendliler Devleti'nin Selçuklu hükümdarı II. Kılıç Arslan tarafından ortadan kaldırılması (1175) ile başlayan bu siyaset, daha sonra I. Alâeddin Keykubad'ın Mengücekler Devleti'ni ve Erzurum'da Saltuklar'ın yerine geçen Selçuklu Devleti kolunu ortadan kaldırması ile sürdürüldü;

¹⁶ Bu hususta şimdi bk. Mehmet Altay Köymen, Selçulular ve Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi *Selçuk* (Dergisi), II/1 (1986), s. 21-35. Gerekli bibliyografya orada verilmiştir.

Doğu'da ve Güney-Doğu'da Urfa dahil, birçok şehir ve kalelerin fethedilmesi ile tamamlandı. Buna I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve I. İzzeddin Keykâvus tarafından Antalya ve Sinop'un fethiyle başlayan hareketlerin devam ederek, Akdeniz ve Karadeniz sahillerinin Selçuklu ülkelerine katılmalarını eklemek gerekir.

VII ORDUDA HAYAT

Büyük kısmı Türk soyundan olmayan Selçuklu ordusu mensupları yaptıkları bütün bu hizmetleri devlete pahalıya ödetiyorlardı. Onlar, bilhassa büyük ümerâ son derece lüks içinde yaşıyorlardı. Meselâ, Büyük Alâeddin Keykubad'ın sarayında günde 30 koyun kesildiği halde, büyük Emir Seyfeddin Ay-aba'nın sarayında mutfak için 80-85 koyun kesiliyordu. Başka bir büyük emir, yaz-kış keklik eti olmadan sofraya oturmazdı.

Ordu mensupları, bu son derece lüks hayatı,

1 - Maaşları,

2 - İkta'ları,

3 - Ücretleri,

4 - Ganimet payları ve muhtelif vesilelerle hükümdar tarafından verilen ödülleri sayesinde sürdürüyorlardı.

1 - Maaşlar

Maaşlı ümerâ bugünkü ölçülerle bile, korkunç derecede bol para alıyorlardı; Moğol hâkimiyeti dolayısıyla Selçuklu Devleti'nin içinde bulunduğu kötü şartları gözönünde bulunduran âlim vezir Necmeddin Nahcevanî, günde 2 gümüş dirhem, şu halde yılda 720 dirhemden fazla tahsisat almamaya karar verdiği zaman, bunu hiç kimse kabul etmedi. Neticede vezire yılda 40.000 gümüş dirhem kabul ettirildi. Büyük ümerâ, bu meblağın yarısını alacaklardı. On gümüş dirhem 1 altın dinar, bu da en az bir Reşat altını değerinde olduğu kabul edilirse, bir büyük Emir'in eline ne kadar para geçtiği kolaylıkla anlaşılır. (Bugünkü rayice göre (Eylül 1986) bir Reşat altını 80.000 TL. hesabıyla) yılda 160 milyon Türk Lirası; ayda 13 milyon 133 bin küsur lira). Günde 2 gümüş dirhem ile bir vezirin geçinebilmesi, paranın satın alma gücüne dair bir fikir verebilir.

2 - İkta'lar

Bir kısım ümerâ maaş yerine "ikta" alıyordu. Seferberlik ilân edildiği zaman, davet edilen ikta sahipleri emirlerindeki güçlerle toplanma üssüne geliyorlardı.

Bu hususta elimizde tek misâl vardır: Sultan Alâaddin Keykubad, tekrar teveccühünü kazanan Emir Kemâleddin Karatay'a 100 bin gümüş dirhem geliri olan Zara bölgesini ikta etmişti. Karatay buna karşılık tam tehzizatlı 60 asker besliyecekti.

3 - Ücretli Askerler

Selçuklu Devleti orduda ücretli yabancı askerler de kullanıyordu. Görünüşe göre, yabancı askerlere en yüksek ücreti Selçuklu Devleti veriyordu. Yılda 1.000 Bizans altını (bir altın bugün 80.000 lira olduğuna göre $1.000 \times 80.000 = 80.000.000$ Türk lirası eder). Ayda 6.666.666.-TL.

Moğol tehlikesinin belirmesi üzerine, Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1237-1246), 20.000 ücretli asker sağlaması için saltanat nâibi Şemseddin İsfahani'yi 100 bin altın dinar ve 1 milyon gümüş dirhemle Suriye'ye göndermişti¹⁷.

4 - Ganimetler ve Ödüller

Muhtelif sınıftan Selçuklu ümerâsının gelirleri maaşlardan, iktalardan ve ücretlerden ibaret değildi. Kazanılan zaferlerden sonra elde edilen ganimetlerden pay alırlardı. Sultan, muzaffer Emirleri muhtelif şekillerde ayrıca ödüllendirirdi.

VIII

SELÇUKLU ORDUSU İLE BUGÜNKÜ CUMHURİYET ORDUSU ARASINDA İLİŞKİ

Tarih boyunca bütün Türk ordularının müşterek meziyetleri vardır. Bu meziyetleri Cahiz¹⁸ ve İbn Hassul¹⁹ gibi yabancı soydan yazarlar müşahedeye dayanarak belirttikleri gibi, Türk orduları savaş meydanlarında fiilen göstermişlerdir.

Disiplin ve yokluğa katlanma gibi meziyetler yanında, başlıca:

1 - Kahramanlık derecesine varan yiğitlik,

2 - Silâhları en iyi şekilde kullanma şeklinde özetlenebilir.

Bugünkü Türk ordusu, dedelerinin kahramanlıklarına fazlasıyla sahip olduklarını, Birleşmiş Milletler ideali için çarpıştıkları Kore'de ve Kıbrıs Barış Harekâtı'nda göstermişlerdi.

¹⁷ O. Turan, *a.g.e.*, s. 431, ondan naklen A. Bombaci, *a.g.e.* s. 357.

¹⁸ Cahiz, *Fazâî'lü-Etrâk*, Türkçeye çeviren R. Şeşen, Türklerin Faziletleri, Ankara 1967.

¹⁹ İbn Hassul, Tafdâl-Etrâk ala Sâiri'l-Ecnad, *Belleten*, IV/14-15 (1940), s. 1-51; Türkçe tercüme Şerefeddin Yaltkaya, *Belleten*, IV/14-15 (1940), s. 250-266.

Tarihte Türkler o zamanın silâhlarını ve savaş atını en iyi şekilde kullanırlardı. Meselâ, Türk atı ile dolu dizgin kaçır görünürken oku ile arkasındaki hedefleri vururdu. Bugün Türk'ün eline ok ve yay yerine roket; at yerine uçak v.s. gibi modern silâhlar verildiği zaman, Nato manevralarında görüldüğü gibi, hedefini vurmaktadır.

Türk ordusu bu değışmez meziyetleri ile türlü ittifaklarla bağı bulunduğı hür dünyanın Güney-Doğı kanadını korumaktadır. Batı ve Türkiye birbirlerinin ayrılmaz parçaları haline gelmişlerdir ve birbirlerini tamamlamaktadırlar.

IX SONUÇ

Yazımızın başında da dediğimiz gibi, uzun tarihi boyunca imparatorluklar kuran ve yaşatan, yurtlar kuran ve medeniyetler kurulmasını sağlayan Türk ordusu, 1000 yıldan fazla İslam dünyasının büyük bir kısmında Türk hakimiyetinin kurulmasını sağlamış, İslamiyeti savunmuştur. Şimdi de üstün meziyetleriyle, içine girdiğimiz Batı medeniyetini, Batı ile birlikte savunmaktadır.

